

УДК 378.147

АРИСТОВА Наталія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
англійської філології, Національний університет
біоресурсів і природокористування, Україна

КРИТЕРІЇ Й ПОКАЗНИКИ ВИЯВУ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

***Анотація.** Здійснено теоретичний аналіз наукових доробок українських і зарубіжних учених щодо професійної суб'єктності майбутніх філологів. Визначено критерії й показники рівнів сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів: актуалізаційно-ціннісний, конструктивно-змістовий, суб'єктно-діяльнісний, результативно-компетентнісний, рефлексійний. Виокремлено три рівні сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів: репродуктивно-творчий, самостійно-професійний і творчо-професійний.*

***Ключові слова:** суб'єктність; професійна суб'єктність; майбутні філологи; критерії сформованості професійної суб'єктності; показники сформованості професійної суб'єктності; рівні сформованості професійної суб'єктності; вища освіта.*

Постановка проблеми. Сучасна орієнтація вищої освіти на підготовку майбутніх філологів, які готові й здатні активно, самостійно, незалежно і творчо здійснювати професійну діяльність, потребує визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості їхньої професійної суб'єктності, оскільки показником якості та кінцевим результатом підготовки студентів філологічних спеціальностей є сформована професійна суб'єктність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження зумовлена потребами сучасного українського суспільства в конкурентоспроможних, активних творчих фахівцях-філологах, які готові й здатні до самовдосконалення й саморозвитку в майбутній професійній діяльності. Визначення критеріїв і показників рівнів сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів знайшло відображення в наукових працях українських і зарубіжних учених (О. Бабич [2], Ю. Журат [3], С. Кашлев [4], І. Краснощеченко [5], С. Мазова [6], Т. Ольхова [7], Я. Фаріна [8]).

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових доробок українських і зарубіжних учених щодо визначення критеріїв і показників рівнів сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що в сучасній психолого-педагогічній літературі існує велика кількість поглядів на трактування сутності понять «суб'єктність» і «професійна суб'єктність», у сучасних науковців відсутня єдність думок у визначенні критеріїв і показників, а також рівнів сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів (О. Бабич [2], Ю. Журат [3], С. Кашлев [4], І. Краснощеченко [5], С. Мазова [6], Т. Ольхова [7], Я. Фаріна [8]). Для виявлення рівнів сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів розглянемо поняття «критерій» і «показник». Так, критерій, на нашу думку, є мірилом, згідно з яким здійснюється порівняльне оцінювання сформованості професійної суб'єктності у студентів. Показник, у свою чергу, є структурним компонентом критерію, що відображає кількісну характеристику сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів [1]. Під професійною суб'єктністю майбутнього філолога розуміємо професійну інтегративну якість, що виявляється у сформованості переконання щодо власної готовності та здатності активно, самостійно, незалежно, творчо й автономно організувати і здійснювати різні види перетворювальної діяльності в нестандартних ситуаціях задля отримання нового досвіду продукування важливого функціонального результату, що необхідний для виконання успішної професійної діяльності.

До критеріїв оцінювання сформованості суб'єктності майбутніх фахівців учені відносять мотиваційно-смысловий, діяльнісно-регулятивний, особистісно-регулятивний, комунікативно-компетентнісний, рефлексивний, гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний, а також самостійність, автономність, суб'єктивну і об'єктивну готовність до реалізації професійної діяльності.

Так, досліджуючи проблему формування навчально-професійної суб'єктності офіцерів-вихователів, О. Бабич виокремлює такі критерії її сформованості, як мотиваційно-смысловий, діяльнісно-регулятивний, особистісно-регулятивний, комунікативно-компетентнісний і рефлексивний [2].

Дослідивши проблему формування професійної компетентності педагогів, С. Кашлев доходить висновку, що основними критеріями оцінювання сформованості їхньої професійної суб'єктності є такі: співвідношення виконавчої й організаційної ролі особистості у професійній діяльності; односторонність або універсальність включення у професійну діяльність; репродуктивний або творчий характер діяльності; спрямованість професійної діяльності на особистісний і суспільний розвиток; потреба в рефлексії власної діяльності; самостійність і автономність у професійній діяльності [4].

І. Краснощеченко до основних критеріїв оцінювання сформованості професійної суб'єктності майбутніх психологів в умовах вищого навчального закладу відносить суб'єктивну («можу») і об'єктивну («зможу») готовність до реалізації професійної діяльності й вирішення професійних завдань [5]. Показниками, що дають можливість оцінити рівні сформованості професійної суб'єктності майбутніх психологів, є задоволення від отриманої освіти, ідентифікація з професією та спеціалізацією, мотивація роботи за фахом, наявність гуманістичних цінностей у структурі ціннісно-смысловій сфери, життєвих планів, що пов'язані з саморозвитком, сформованість професійної компетентності, а також наявність суб'єктивних якостей (відповідальність, самостійність, цілеспрямованість, рефлексивність, комунікабельність, емоційна стійкість) [5].

Зважаючи на те, що під формуванням професійної суб'єктності майбутнього педагога С. Мазова розуміє процес розвитку пізнавальної активності, ціннісних орієнтацій і педагогічного досвіду, що пов'язаний із самодетермінацією, самоорганізацією й саморозвитком, основними критеріями і показниками сформованості професійної суб'єктності вчена вважає гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний [6]. До складу гносеологічного критерію входять такі показники, як знання про себе, світ, професію, цілі й сенс професійної діяльності, перспективи особистісного і професійного росту, розуміння своєї професійної місії [6].

Праксеологічний критерій, на думку С. Мазової, складається з сукупності вмінь, цілепокладання, планування, побудови професійної перспективи, розроблення й реалізації проектів, самоорганізації й комунікативної компетентності [6]. Показниками аксіологічного критерію визначено ціннісні орієнтації, самоактуалізацію, саморозвиток особистості, визначення ціннісних пріоритетів педагогічної діяльності [6]. Варто додати, що основним показником успішності формування суб'єктності в освітньому просторі «коледж-ВНЗ», на думку вченої, є суб'єктна позиція майбутнього педагога, а основними показниками сформованості суб'єктності майбутнього педагога є мотивація досягнення, самоконтроль, рефлексія, пізнавальна активність і ціннісні орієнтації [6].

Я. Фаріна, досліджуючи суб'єктність студента як об'єкта освітнього впливу вищої школи, доходить до висновку, що «студент як суб'єкт освітнього процесу має критично й усвідомлено ставитися до освітнього процесу, спрямовувати свою активність та інтереси на досягнення освіченості як результату процесу навчання, активно вступати в суб'єкт-суб'єктну взаємодію з викладачами, урівноважувати свої права та обов'язки, прагнути реалізувати свій суб'єктний потенціал і стати кваліфікованим і конкурентоспроможним фахівцем, який здатний до професійного

зростання й навчання протягом життя, а також творчої самореалізації в обраній галузі професійної діяльності» [8, с. 7]. Зважаючи на зазначене вище, значущим показником суб'єктності, на думку Я. Фаріної, є критичне мислення, яке вчена розглядає як непрямий прояв суб'єктності у вищій школі, оскільки його наявність у студентів «свідчить про усвідомлення власної траєкторії руху та вибіркове, мотивоване й усвідомлене до зовнішніх впливів» [8, с. 7].

У свою чергу, Ю. Журат під основними критеріями оцінювання сформованості професійної суб'єктності майбутніх учителів початкових класів розглядає мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-вольовий і діяльнісно-поведінковий [3]. До основних показників сформованості професійної суб'єктності вчена відносить мотивацію вибору професії вчителя початкових класів (мотиваційний критерій); інформованість про світ професій і здатність співвідносити цю інформацію зі своїми особливостями, професійними перспективами, потенційними і реальними можливостями (когнітивний критерій); здатність приймати рішення щодо набуття професії з початкової освіти; здатність планувати своє професійне буття як суб'єкта педагогічної діяльності в початкових класах (операційно-діяльнісний критерій); емоційну долученість до прийняття рішення (емоційно-вольовий критерій); автономність у професійній діяльності (діяльнісно-поведінковий критерій) [3].

Т. Ольхова виокремлює основні показники ефективності формування суб'єктності студентів в освітньому процесі, що підкреслюють значущість аксіологічних компонентів суб'єктності і синергетичний характер її формування в умовах вищого навчального закладу [7]. До цих показників учена відносить «ступінь орієнтації в навколишньому світі й загальнолюдських цінностях; наявність ціннісних домінуючих орієнтацій в оволодінні культурою, у пізнанні, у життєдіяльності; характер відношення до світу, до пізнання, діяльності, науки, мистецтва, загальнолюдських цінностей, що виражений культурою почуттів; міра і спосіб прояву діяльнісної активності; рівень причетності до знання, що накопичене людством; ціннісна обґрунтованість у рефлексії, самооцінюванні» [7, с. 79].

Теоретичний аналіз наукової літератури дає вченій змогу виокремити показники прояву суб'єктного досвіду особистістю. До цих показників Т. Ольхова відносить когнітивний, діяльнісний і аксіологічний. Когнітивний показник уможлиблює отримання студентами знань про світ, себе, цілі і смисл життя, перспективи особистісного і професійного росту, а також розуміння свого міста і ролі у світі. Діяльнісний показник розкриває сукупність умінь цілепокладання, планування, побудови життєвої перспективи, розроблення й реалізації проєктів. До складу аксіологічного показника входять ціннісні орієнтації, самоактуалізація, саморозвиток особистості, визначення життєвих пріоритетів [7]. Учена стверджує, що «функції суб'єктного досвіду студента в освітньому процесі університету полягають у тому, що з позиції цього досвіду здійснюється сприйняття й розуміння інформації, забезпечується індивідуальне бачення світу і себе в цьому світі» [7, с. 159]. Зважаючи на це, основними процесуальними характеристиками формування суб'єктності студентів є ініціативність, самостійність, відповідальність у виборі, прийнятті й реалізації рішення, креативність, конструктивність, здатність і готовність до співпраці [7].

Проведене дослідження й вивчення науково-педагогічної літератури дають змогу зробити висновок, що серед сучасних українських і зарубіжних науковців не існує єдиної думки щодо визначення критеріїв і показників сформованості професійної суб'єктності майбутніх фахівців взагалі та майбутніх філологів зокрема. Таким чином, для визначення рівня сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів необхідно визначити декілька критеріїв, які можуть достатньо повно охопити всі істотні характеристики досліджуваного феномена. Пропонуємо обрати такі: актуалізаційно-

ціннісний, конструктивно-змістовий, суб'єктно-діяльнісний, результативно-компетентнісний і рефлексійний. Загальна оцінка сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів буде складатися з оцінок за кожним критерієм. Сутність актуалізаційно-ціннісного критерію полягає у здатності майбутніх філологів до цілепокладання, прагнення до успіху й особистісного зростання, готовності змінюватися. Конструктивно-змістовий критерій відображає професійну орієнтацію майбутніх філологів на отримання певної сукупності знань у певній галузі науки. Суб'єктно-діяльнісний критерій відображає готовність студентів-філологів діяти в умовах свободи вибору змісту, способів і засобів майбутньої професійної діяльності, засвоєнні способів розв'язання професійних завдань різного рівня складності, а також здатність до ініціативи, відповідальності, саморозвитку протягом усього професійного життя. Результативно-компетентнісний критерій сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів відображає зовнішні ознаки організації освітнього процесу до формування професійної суб'єктності майбутніх філологів і професійної філологічної компетентності. Сутність рефлексійного критерію полягає в розумінні себе, регуляції власної поведінки, розумінні і сприйнятті інших. Варто додати, що аналіз наукових джерел, власне бачення проблеми дають змогу виокремити такі рівні сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів, а саме: репродуктивно-творчий, самостійно-професійний і творчо-професійний.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у вивченні теоретичних і методичних засад формування професійної суб'єктності майбутніх фахівців інших спеціальностей, дидактичного потенціалу різних циклів дисциплін щодо формування професійної суб'єктності майбутніх філологів.

Список використаної літератури

1. Арістова Н. О. Формування критеріїв діагностики рівнів сформованості мотивації вивчення іноземної мови студентів вищих нелінгвістичних закладів освіти / Н. Арістова // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – 58–63.
2. Бабич О. М. Формирование учебно-профессиональной субъектности офицеров-воспитателей в процессе обучения в военном вузе : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.kursksu.ru/dissertations/dis335.pdf
3. Журат Ю. В. Педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх вчителів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. В. Журат. – Київ, 2012. – 20 с.
4. Кашлев С. С. Субъектность как профессиональная компетентность педагога [Электронный ресурс] / С. С. Кашлев, С. Н. Глазачев, Н. И. Соколова. – Вестник международной академии наук : Спецвыпуск. – 2011. – С. 20-25. – Режим доступа: http://www.heraldrsias.ru/download/articles/04_Kashlev.pdf
5. Краснощеченко И. П. Акмеологическая концепция становления и развития профессиональной субъектности будущих психологов : автореф. дисс. ... доктора пед. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / И. П. Краснощеченко. – Москва, 2012. – 47 с.
6. Мазова С. В. Становление субъектности будущих педагогов в образовательном пространстве «колледж-вуз» : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: artlib.osu.ru/web/avtoref/mazova.pdf
7. Ольховая Т. А. Становление субъектности студента университета : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Т. А. Ольховая. – Оренбург, 2007. – 430 с.
8. Фаріна Я. О. Суб'єктність студента як об'єкта освітнього впливу вищої школи : автореф. дис. ... кандидата соц. наук : 22.00.04 «Спеціальні і галузеві соціології» / Я. О. Фаріна. – Харків, 2012. – 18 с.

References

1. Aristova, N. O. (2008). Forming of criteria of diagnostics of levels of formed of motivation of study of foreign language of students of higher un linguistic establishments of education. *Vyshcha osvita Ukrainy (Higher education of Ukraine)*, 1, 58–63 (in Ukr.)
2. Babych, O. M. (2012). Forming of educational-professional subject of officers-educators in the process of educating in military institution of higher learning: avtoref. diss. ... of kand. psykhol. sciences: 19.00.07 «Pedagogical psychology». – Retrieved from www.kursksu.ru/dissertations/dis335.pdf (in Russ.)

3. Zhurat, Yu. V. (2012). Pedagogical terms of forming of professional subject of future teachers of initial classes: avtoref. dys. ... of PhD : 13.00.04 «Theory and methodic of professional education». Kyiv (in Ukr.)
4. Kashlev, S. S., Hlazachev, S. N., & Sokolova, N. I. (2011). Subject as professional competence of teacher. Vestnyk mezhdunarodnoy akademyy nauk: spetsvyypusk (*Announcer of international academy of sciences*), 20–25. – Retrieved from http://www.heraldrsiak.ru/download/articles/04_Kashlev.pdf (in Russ.)
5. Krasnoshchechenko, I. P. (2012). Akmeologycal conception of becoming and development of professional subject of future psychologists: avtoref. diss. ... of doctor of ped. sciences: 19.00.13 «Psychology of development, akmeologycal (psychological sciences)». Moscow (in Russ.)
6. Mazova, S. V. (2011). Becoming of subject of future teachers in educational space «college-institution» of higher learning: avtoref. diss. ... of PhD: 13.00.01 «General pedagogics, history of pedagogics and education». – Retrieved from artlib.osu.ru/web/avtoref/mazova.pdf (in Russ.)
7. Olkhovaya, T. A. (2007). Becoming of subject of student of university: diss. ... of doctor of ped. sciences: 13.00.01 «General pedagogics, history of pedagogics and education». – Orenburg (in Russ.)
8. Farina, Ya. O. (2012). Subject of student as an object of educational influence of higher school: avtoref. dis. ... of kand. sots. sciences: 22.00.04 «Special and branch sociology». – Kharkiv (in Ukr.)

Abstract. Aristova N. O. Criteria, indicators and levels of formation of professional agency of future philologist.

Introduction. Modern orientation of higher education to train future philologists who are ready and capable to carry out professional activity independently and creatively needs determination of criteria, indicators and levels of formation of professional agency. Taking into account the fact that the indicator of quality and end-point of training of students of philological specialties is professional agency.

Purpose. To found out criteria, indicators and levels of formation of professional agency of future philologists.

Results. In contemporary scientific literature there are different points of view on interpreting the essence of concepts «agent», «professional agency» and «professional agency of future philologists». Modern Ukrainian and foreign scientists determine various criteria, indicators, and levels of formation of professional agency among the students of different specialties. To find out levels of formation of professional agency of future philologists the concepts «criterion» and «indicators» are considered in the article. Thus, a criterion, in our opinion, is a criterion according to which the comparative estimation of formation of professional agency is carried out. An indicator, in turn, is the structural component of criterion that represents quantitative description of formed of professional agency of future philologists.

Among criteria of evaluation of formation of future specialists' agency contemporary scientists distinguish motivational-semantic, communicative and competence, gnosiological, axiological, as well as independence, subjective and objective readiness to perform professional activity.

Originality. Criteria, indicators and levels of formation of future philologists at higher educational institutions according to the definition of the concept «professional agency».

Professional agency of future philologist is considered to be an integrative quality of a person, which enables him/her to be ready and prepared to organize and carry out the different types of converting activities, in order to produce important functional result, necessary for implementing future professional activities successfully.

Undertaken study gives an opportunity to draw conclusion that among the modern Ukrainian and foreign scientists there is not an unanimous idea to determine criteria and indicators of formed of professional agency of future specialists in general and future philologists in particular. To determine the level of formation of professional agency of future philologists some criteria are considered.

The analysis of scientific sources, own vision of problem, gives an opportunity to distinguish such levels of formation professional agency of future philologists, namely: reproductive-creative, independently-professional and creatively-professional.

Conclusion. Theoretical analysis of scientific works of Ukrainian and foreign scientists allows us to determine five criteria of formation of professional agency of future philologists.

Key words: agency; professional agency; future philologist; criteria of formation of professional agency; indicators of formation of professional agency; levels of formation of professional agency; higher education.

Одержано редакцією 25.11.2016
Прийнято до публікації 02.12.2016